

Mateusz Gajda

<https://orcid.org/0000-0002-2188-1711>

Uniwersytet Jagielloński

Wpływ kwestii prześladowań religijnych w komunistycznej Polsce na relacje polsko-hiszpańskie w latach 1944–1957

Abstrakt: Polski Kościół katolicki w okresie największych prześladowań ze strony władz komunistycznych był wspierany przez wspólnotę katolicką na całym świecie. Kościół w Hiszpanii, który po zwycięstwie gen. Francisca Franco miał ustabilizowaną pozycję w swoim państwie, mocno interesował się relacjami pomiędzy rządem warszawskim a Kościołem w Polsce. W latach 1944–1957 w raportach dyplomatycznych hiszpańskiego MSZ wiele miejsca poświęcono właśnie kwestiom dotyczącym losu polskiego Kościoła.

Słowa kluczowe: Kościół, katolicyzm, Hiszpania, Polska, Watykan, komunizm, dyplomacja.

Abstract: During the period of the most severe persecution by the communist authorities, the Polish Catholic Church was supported by the Catholic community worldwide. The Church in Spain, which had a stabilised position in its state after the victory of General Franco, took a strong interest in the relationship between the Warsaw government and the Church in Poland. Between 1944 and 1957, the diplomatic reports of the Spanish Ministry of Foreign Affairs devoted much space to questions concerning the fate of the Polish Church.

Keywords: Church, Catholicism, Spain, Poland, Vatican, communism, diplomacy.

Kościół katolicki na ziemiach polskich znalazł się po 1944 r. w niezwykle trudnym położeniu. Na obszarach, które w wyniku ustaleń Wielkiej Trójki włączono do Związku Sowieckiego, wszystkie obrządki Kościoła katolickiego – łaciński, grekokatolicki oraz ormiański zostały bardzo szybko

podporządkowane i poddane kontroli władz sowieckich. Na terenach, które pozostały w granicach Polski, walka z Kościołem nie była już tak gwałtowna i zdecydowana, ponieważ komuniści rozłożyli ją na etapy. Cel ich działań był jednak ten sam – całkowite uzależnienie duchowieństwa katolickiego w Polsce od władz komunistycznych i podważenie przywiązania polskiego społeczeństwa do religii.

Mimo rozstrzygnięć, które przyjęli przywódcy Związku Sowieckiego, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, dyplomacja rządu RP na uchodźstwie kontynuowała aktywne działania na rzecz sprawy polskiej na arenie międzynarodowej. Hiszpania była terenem bardzo dogodnym dla tego rodzaju aktywności. Państwo to nadal uznawało polski rząd emigracyjny, a na uwagę zasługiwał też fakt silnego związku społeczeństwa hiszpańskiego z Kościołem katolickim. Katolicyzm odgrywał bardzo ważną rolę w polityce zagranicznej Madrytu, o czym świadczy nie tylko koncepcja państwa wyznaniowego, ale także odwoływanie się przez frankizm do pojęcia „Hispanidad”¹. Czynnikiem zespalającym społeczeństwo hiszpańskie z polskim, oprócz katolicyzmu, był również antykomunizm, który sprawił, że rząd RP na uchodźstwie traktował frankistowski rząd w Madrycie jako jednego z najważniejszych partnerów na arenie międzynarodowej. Bartosz Kaczorowski stwierdził, że:

Attaché prasowy Jose Brugada [hiszpański dyplomata pełniący tę funkcję w Londynie – M.G.] zwracał nawet uwagę na pogłoski, jakoby gabinet Tomasza Arciszewskiego rozważał emigrację do innego kraju na wypadek, gdyby Londyn zdecydował się cofnąć mu uznanie. Fakt, że pośród kandydatur na kolejną siedzibę władz Rzeczypospolitej, pierwsze miejsce – i to pomimo rezerwy ze strony współtworzących rząd socjalistów – zajmował Madryt, stanowi wyjątkowy certyfikat dla hiszpańskiego antykomunizmu².

19 IX 1944 r. w hiszpańskich kołach rządowych opracowano memorandum, w którym analizowano, w jaki sposób Hiszpania będzie reagowała na potencjalną sowietyzację Europy³. Dokument stanowił dowód na to, że „państwo generała Franco⁴ było jednym z niewielu, które sowieckie zagrożenie dostrzegło odpowiednio szybko i w przeciwieństwie do istotnej części zachodniej opinii publicznej nie poddało się magii pogromcy nazizmu”⁵. Memorandum

¹ Hispanidad – wspólnota kulturowa ludów języka hiszpańskiego. Pojęcie zostało oficjalnie sformułowane przez Ramira de Maeztu i ks. Manuela Garcíę Morentego. Za podstawę tej wspólnoty uważano właśnie katolicyzm. P. Skibiński, *Między ołtarzem a tronem. Państwo i Kościół w Hiszpanii w latach 1931–1953*, Warszawa 2013, s. 512.

² B. Kaczorowski, *Franco i Stalin. Związek Sowiecki w polityce Hiszpanii w okresie drugiej wojny światowej*, Łódź–Kraków 2016, s. 232.

³ Ibidem, s. 200–209.

⁴ Francisco Franco Bahamonde (Francisco Paulino Hermenegildo Teódulo Franco y Bahamonde Salgado Pardo; 1892–1975), hiszpański wojskowy, dowódca antyrepublikańskiego przewrotu z lat 1936–1939, a w latach 1939–1975 szef Państwa Hiszpańskiego. Pełnił również funkcję premiera rządu, naczelnego wodza oraz przewodniczącego Falangi.

⁵ B. Kaczorowski, op. cit., s. 199.

zostało opracowane przez podsekretarza w Prezydium Rządu (Presidencia del Gobierno) – Luisa Carrera Blanca. Ten młody hiszpański wojskowy i polityk „przewidywał – jak pisał Kaczorowski – że w krajach zajętych przez Armię Czerwoną dzięki zmasowanej propagandzie zamierzano również wykorzenić tradycyjne wartości z warstw uznawanych przez Sowieców za sojusznicze – robotników i chłopów, by w ten sposób zniszczyć więź łączącą ich z rodziną, ojczyzną i Kościołem”⁶.

Polska dyplomacja starała się inspirować prasę hiszpańską, aby ta pisała o niesprawiedliwości jałtańskich postanowień względem Polski i o zagrożeniach, jakie nowy porządek światowy rodził dla polskiego Kościoła katolickiego. 9 III 1945 r. poseł RP w Madrycie Józef Potocki⁷ pisał w raporcie do MSZ w Londynie o możliwościach akcji propagandowej na rzecz sprawy polskiej na terenie Hiszpanii. Zauważył, iż wiele hiszpańskich dzienników katolickich jest zainteresowanych przedrukowywaniem broszur przygotowanych przez stronę polską. Potocki informował jednak, że aktualna sytuacja międzynarodowa Hiszpanii utrudnia polskie działania. Pisał, że „przewiduje [...] poważne trudności, gdyż duchowieństwo [hiszpańskie – M.G.] liczy się z rządem, który raczej unika zajmowania stanowiska wobec całokształtu uchwał krymskich”⁸.

Spółeczeństwo hiszpańskie starano się zapoznać z tragiczną sytuacją ziem polskich po 1939 r. Taki był m.in. cel publikacji *El martirio de Polonia* Sofii Casanovy i Miguela Branickiego, która ukazała się w 1945 r. w Madrycie⁹. Przedstawia ona losy narodu polskiego od momentu wybuchu wojny aż do początku okupacji sowieckiej. W pracy tej możemy znaleźć fragment, który opisuje prześladowania katolicyzmu przez okupanta niemieckiego. W zamierzeniach autorów miał on stanowić wstęp do szerszego opracowania na temat prześladowań polskiego Kościoła katolickiego przez komunistów i okupanta sowieckiego¹⁰.

12 I 1945 r. na łamach londyńskiego „Dziennika Polskiego” pojawił się artykuł pt. *Manifestacja hiszpańska ku czci polskiego katolicyzmu*¹¹. Dotyczył on odczytu „Katolicyzm w Europie Wschodniej”, który wygłosił 20 XII 1944 r.

⁶ Ibidem, s. 202.

⁷ Józef Potocki (1895–1968), polski dyplomata, w MSZ od 1919 r. Był sekretarzem Poselstwa RP w Londynie w latach 1919–1922, następnie został przeniesiony do pracy w centrali w Departamencie Politycznym. Do Londynu wrócił w 1929 r., ale już na stanowisko radcy ambasady, by pełnić tę funkcję do 1932 r. Został wówczas zastępcą naczelnika, a później (w 1933 r.) naczelnikiem Wydziału Zachodniego MSZ. Od 1934 r. pełnił funkcję wicedyrektora Departamentu Politycznego. W latach 1940–1944 był delegatem Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża w Lizbonie, a od czerwca 1944 r. do końca życia – przedstawicielem rządu RP na uchodźstwie w Madrycie.

⁸ Hoover Institution Library and Archives, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, folder 277, box, 18, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 9 III 1945, k. 44.

⁹ S. Casanova, M. Branicki, *El martirio de Polonia*, Madrid 1945.

¹⁰ Ibidem, s. 198–202.

¹¹ *Manifestacja hiszpańska ku czci polskiego katolicyzmu*, „Dziennik Polski”, 12 I 1945.

w Głównym Instytucie Kultury Religijnej w Madrycie dyrektor (hiszp. *consiliario general*) Akcji Katolickiej monseñor Zacarias de Vizcarra¹². „Konkluzją odczytu księdza Vizcarry było stwierdzenie, że Polska tak jak przed wiekami, również i obecnie jest wyrazem siły katolicyzmu w Europie Wschodniej”¹³. Odczyt stał się, jak donosił dziennik, „milczącą manifestacją na rzecz katolickiej Polski i chociaż prelegent uniknął akcentów politycznych, niemniej prelekcja jego utwierdziła słuchaczy w przekonaniu, że Polska niepodległa i mocna jest koniecznością dla świata katolickiego i jego przyszłości w Europie środkowej i wschodniej”¹⁴.

Sytuacja polskiego Kościoła katolickiego była bardzo wnikliwie obserwowana przez hiszpańskich dyplomatów. Polsko-hiszpańskie relacje z czasów II wojny światowej pokazywały, że katolicyzm stanowi czynnik utrwalający więzi pomiędzy społeczeństwami obu państw. Na terenie Hiszpanii byli w tym czasie bardzo aktywni polscy księża. Warto przypomnieć m.in. postać ks. Antoniego Liedtkego, który trafił do Hiszpanii z Rzymu wraz z bp. Stanisławem Okoniewskim, by podjąć pracę duszpasterską w andaluzyjskiej Rondzie w diecezji Malaga. Liedtke musiał jednak zrezygnować ze swojej posługi ze względu na niemieckie naciski i sugestie, jakoby uprawiał „antyniemiecką propagandę”. W listopadzie 1941 r. został kierownikiem referatu zajmującego się opieką społeczną nad internowanymi oraz więźniami politycznymi w Poselstwie RP w Madrycie. Od 1944 r. był zaś delegatem Polskiego Czerwonego Krzyża i Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej na Hiszpanię¹⁵. Znaczącą rolę ks. Liedtkego wśród hiszpańskiego duchowieństwa podkreślało pismo, które 7 V 1945 r. wysłał do Potockiego biskup Barcelony Gregorio Modrego y Casaús¹⁶. Zawierało ono wyliczenie zasług polskiego duchownego dla rozwoju stosunków pomiędzy Kościołem polskim i hiszpańskim¹⁷.

Pod koniec II wojny światowej w Hiszpanii wiele dyskutowano o Polsce i jej powojennych losach. 8 V 1945 r. prymas Hiszpanii i arcybiskup Toledo Enrique Plá y Deniel napisał list pasterski związany z zakończeniem wojny. Poświęcił w nim uwagę również Polsce. Tego typu listy dotyczyły z reguły wyłącznie wewnętrznych spraw hiszpańskich, a poruszenie w jednym z nich spraw mających związek z losem Polski stanowiło wyjątek i podkreślało wielką wagę tego problemu dla Hiszpanów. Prymas przedstawił Polskę jako kraj

¹² Zacarias de Vizcarra y Arana (1879–1963), hiszpański ksiądz katolicki, uważany za propagatora terminu „Hispanidad”. Od 1944 r. pełnił funkcję radcy generalnego (hiszp. *consiliario general*) Hiszpańskiej Akcji Katolickiej.

¹³ Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego (dalej: AIPMS), Poselstwo RP w Madrycie (dalej: PM), A.45.317/3, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 2 II 1945.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza podczas II wojny światowej. Wybór dokumentów*, oprac. J.S. Ciechanowski, t. II, Warszawa 2005, s. 685.

¹⁶ Gregorio Modrego y Casaús (1890–1972), hiszpański duchowny i arcybiskup Barcelony.

¹⁷ AIPMS, PM, A.45.122/1, Pismo biskupa Barcelony Gregorio Modrego Casaúsa do Józefa Potockiego w sprawie sytuacji polskiego Kościoła katolickiego, Barcelona, 7 V 1945.

„katolicki i bohaterski”, którego przyszłość określona została przez niego jako „kamień probierczy” powojennego porządku świata. Stwierdzał, że:

w nowym świecie winna pełnym blaskiem świecić sprawiedliwość a nie prawo siły. Probierzem będzie los, jaki spotka Polskę katolicką i heroiczną. Obrona niepodległości i integralności Polski była powodem wejścia do wojny. Polska stała się ofiarą nowego rozbioru między narody, które następnie starły się w najtwardszej walce. Byłoby obrazą sprawiedliwości i oznaką kruchości nowego porządku, gdyby po załatwieniu spraw terytorialnych doradzanych przez słuszość nie została zachowana pełna niepodległość katolickiej Polski zgodnie z wolą autentycznego Narodu Polskiego¹⁸.

Docenienie roli Rzeczypospolitej przez prymasa Hiszpanii było bardzo ważne dla polskich dyplomatów w Madrycie i dla całej polskiej emigracji. Potocki już 24 V 1945 r. złożył wizytę hiszpańskiemu hierarsze, aby podziękować za jego słowa. Potocki podczas rozmowy starał się przekazać, że Polska w tak trudnych dla niej czasach będzie potrzebowała nie tylko sił materialnych, ale również pomocy i podpory duchowej. Polski dyplomata w raporcie z 28 V 1945 r. wspominał, iż ma nadzieję, że wyższe duchowieństwo hiszpańskie zechce pamiętać o sprawie polskiej. Podczas rozmowy z posłem RP prymas wypytywał o kard. Augusta Hlonda¹⁹. Wyraził też swoje współczucie dla Polaków, zaznaczając jednocześnie, że Hiszpania nie może uczynić zbyt wiele dla polskiego narodu w powojennych światowych rozgrywkach ze względu na słabą pozycję międzynarodową. Prymas oświadczył jednak, że Polacy mogą liczyć na pełne wsparcie Hiszpanii, m.in. w takich kwestiach, jak przyjęcie polskich seminarzystów czy kandydatów na wyższe studia teologiczne na Uniwersytecie Papieskim w Salamance²⁰. Koncepcja ta spodobała się bardzo polskim władzom na uchodźstwie, co zaowocowało pomysłem, aby wysłać do Hiszpanii polskich seminarzystów w pięćdziesięciosobowych grupach²¹.

Wkład Kościoła katolickiego w rozwój relacji polsko-hiszpańskich był bardzo wyraźny. Zauważyła to nawet prasa brytyjska, a konkretnie gazeta „The Daily Worker”, o czym informował w swoim raporcie z 4 VII 1944 r. Gabinet Dyplomatyczny Ministerstwa Spraw Zagranicznych (MSZ) Hiszpanii²².

¹⁸ AIPMS, Prezydium Rady Ministrów (dalej: PRM), 162, Józef Potocki do MSZ w Londynie, 14 V 1945.

¹⁹ August Hlond (1881–1948), polski duchowny, w latach 1926–1948 był prymasem Polski, arcybiskupem (od 1946 metropolitą) gnieźnieńskim i poznańskim. Na początku września 1939 r. przybył do Watykanu, a w latach 1940–1943 przebywał w Lourdes. W lutym 1944 r. został aresztowany przez gestapo na terenie Francji. Uwolniony przez Amerykanów, wbrew woli rządu RP na uchodźstwie w Londynie wrócił do Poznania w lipcu 1945 r.

²⁰ AIPMS, MSZ, A.11.E/198, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 28 V 1945.

²¹ AIPMS, PM, A.45.680/5, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 27 IX 1947. Niestety nie udało się znaleźć dokumentów potwierdzających przybycie polskich seminarzystów do Hiszpanii w ramach wyżej opisywanej inicjatywy.

²² Archivo de la Fundación Nacional Francisco Franco, Madrid (dalej: AFNFF), 14173, Raport Gabinetu Dyplomatycznego MSZ Hiszpanii, streszczenie poufnych wiadomości, Madryt, 4 VII 1944.

W artykule, który pojawił się na łamach tej gazety, stwierdzono, że wpływ Kościoła katolickiego na sprawy hiszpańskie oraz polskie jest „powszechnie znany”²³. 18 XI 1945 r. Henryk Łubieński poinformował redakcję czasopisma „Ecclesia”, będącego głównym organem Hiszpańskiej Akcji Katolickiej, o odbyciu się pierwszej od 1939 r. Konferencji Episkopatu Polski²⁴. Przy tej okazji Potocki wysłał do hiszpańskiego pisma analizę sytuacji, w jakiej pod koniec 1945 r. znalazł się polski Kościół. Polski dyplomata zauważył, że instytucja ta jest narażona na wiele niebezpieczeństw. Informował również o anulowaniu konkordatu oraz o zmianach w prawie dotyczących małżeństw.

W październiku 1946 r. Potocki w rozmowie z prymasem Hiszpanii po raz kolejny przedstawił sprawy związane z położeniem polskiego Kościoła katolickiego. W tym okresie polska placówka dyplomatyczna w Madrycie przygotowała kilka broszur w języku hiszpańskim, informujących o położeniu Kościoła po obu stronach linii Curzona. Broszury te zostały niezwłocznie dołączone do listów, które Potocki wysłał przedstawicielom duchowieństwa hiszpańskiego, przede wszystkim samemu prymasowi. Potocki był przeświadczony, że tego typu działania pogłębią w Hiszpanii zrozumienie roli Polski w walce o zasady cywilizacji zachodniej.

Starania polskiej dyplomacji na rzecz zainteresowania hiszpańskiej opinii publicznej sytuacją Kościoła katolickiego w Polsce trwały również jesienią 1946 r. W raporcie Potockiego z 21 listopada tego roku znalazły się sugestie, w jaki sposób powinna działać na tym polu polska dyplomacja. Poseł w Madrycie wskazywał, że polskie starania na rzecz „wykazania kontrastu między poczynaniami administracji warszawskiej a istotnymi uczuciami, nastrojami i dążeniami społeczeństwa polskiego, sięgać muszą dużo głębiej niż do korektur takich lub innych słów czy definicji”²⁵. Potocki podkreślał w raporcie, że dąży do wzmożenia zainteresowania duchowieństwa hiszpańskiego wypadkami w Polsce, zwrócenia uwagi przede wszystkim na rolę katolicyzmu, a także na niebezpieczeństwa, na jakie jest on wystawiony pod rządami komunistów.

Istotnym wydarzeniem stał się przyjazd do Hiszpanii w listopadzie 1948 r. ks. Mariana Walorka²⁶, który został oddelegowany do tego kraju przez arcybiskupa poznańskiego Walentego Dymka. Polski duchowny bardzo

²³ Ibidem.

²⁴ AIPMS, PM, A.45.317/3, Henryk Łubieński do redakcji czasopisma „Ecclesia”, Madryt, 18 XI 1945.

²⁵ AIPMS, PRM, Archiwa przyjęte w 1991 r. z tzw. Zamku przy Eaton Place, włącznie z powojennego okresu rządu RP na uchodźstwie (1940–1990) (dalej: PRM.E.), 13, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 21 XI 1946.

²⁶ Marian Walorek (1912–1988), polski duchowny. Święcenia kapłańskie otrzymał 11 VI 1938 r. Był więziony w Dachau, a po wyzwoleniu obozu trafił do brytyjskiej strefy okupacyjnej w północnych Niemczech, gdzie mianowany został dziekanem 43 Dywizji Brytyjskiej, organizując 21 kaplic dla Polaków. Od 1948 r. pracował w Hiszpanii, gdzie otrzymał stypendium i studiował w Salamance. Więcej zob. M. Bogdan, *Radio Madryt 1949–1955*, Warszawa 2011, s. 185–186.

mocno podkreślał na każdym kroku, że katolicyzm zbliża do siebie Polaków i Hiszpanów. W jednym ze swoich artykułów niedzielnych pisał: „Oddzielenie komunizmu od ateizmu, wybielanie go z punktu widzenia wiary – jest czystą abstrakcją nie mającą nic a nic wspólnego z rzeczywistością doktryny komunistycznej ani z istotnym postępowaniem wobec religii i Kościoła”²⁷. Ksiądz Walorek odegrał bardzo ważną rolę w życiu społeczno-kulturalnym hiszpańskiej Polonii, czego efektem było powstanie Polskiej Misji Katolickiej w Hiszpanii w 1956 r.²⁸

W 1948 r. Poselstwo RP w Madrycie, przygotowując dla hiszpańskiego MSZ raporty na temat sytuacji w Warszawie, zwracało uwagę na trudne położenie polskiego Kościoła²⁹. 19 IX 1948 r. na łamach hiszpańskiego tygodnika „Mundo”, skupiającego się na kwestiach ekonomicznych oraz polityce zagranicznej, pojawił się artykuł opisujący kampanię przeciw Kościołowi katolickiemu, podjętą przez rząd komunistyczny w Warszawie. To jedna z pierwszych tego typu publikacji, niewątpliwie będąca pokłosiem działań polskiej dyplomacji w Hiszpanii. Cały artykuł odnosił się do zmian, jakie zaszły w rządzie warszawskim w 1948 r.³⁰

Hiszpańskie MSZ swój pogląd na sprawę losów polskiego Kościoła katolickiego wyrabiało sobie nie tylko na podstawie informacji przesyłanych przez polską dyplomację emigracyjną. Ważnym źródłem dla Madrytu były również dane przekazywane przez hiszpańskich dyplomatów akredytowanych w Watykanie. 4 IV 1949 r. ambasador Hiszpanii przy Stolicy Apostolskiej wysłał do Madrytu telegram dotyczący coraz ostrzejszych prześladowań Kościoła katolickiego nie tylko w Polsce, ale również na Węgrzech i w Czechosłowacji. Ambasador Joaquín Ruiz-Giménez³¹ podkreślał, że coraz lepsze relacje z Kościołem katolickim ma rząd jugosłowiański, co według dyplomaty wiązało się z coraz poprawniejszymi kontaktami Jugosławii z państwami zachodnimi³².

W drugiej połowie lat czterdziestych XX w., gdy nasilały się prześladowania Kościoła katolickiego w Polsce, bardzo ważną postacią był arcybiskup

²⁷ Ibidem, s. 154.

²⁸ Ibidem, s. 44–45.

²⁹ AIPMS, PM, A.45.682/5, Józef Potocki do MSZ w Madrycie, Madryt, 14 VI 1948.

³⁰ AFNFF, 15235, Wycinek z tygodnika hiszpańskiego „Mundo”: *El gobierno comunista de Varsovia comete, al parecer, el ataque de frente contra la Iglesia Católica*, „Mundo”, 19 IX 1948.

³¹ Joaquín Ruiz-Giménez (1913–2009), hiszpański prawnik, polityk i dyplomata. Kilkakrotnie aresztowany i więziony przez republikanów podczas wojny domowej w Hiszpanii w latach 1936–1939. Potem wstąpił do armii frankistowskiej. Wykładał na uniwersytetach w Sewilli oraz Madrycie, gdzie piastował funkcję szefa Katedry Stosunków Kościół-Państwo. W latach 1948–1951 był ambasadorem Hiszpanii w Watykanie, a w latach 1951–1956 – ministrem edukacji. W późniejszym okresie wszedł w konflikt z gen. Franco, stając się ideologiem antyfrankistowskiego ruchu chrześcijańsko-demokratycznego.

³² AFNFF, 7363, „Telegrama del Embajador en la Santa Sede: Monseñor Montini informa sobre mala situación de la Iglesia en Hungría, Checoslovaquia y Polonia”, Santa Sede, 4 IV 1949.

metropolita gnieźnieński oraz warszawski August Hlond. Polski duchowny zasłynął już w grudniu 1936 r. swoją wypowiedzią dla austriackiego pisma „Reichspost”, w której odniósł się do wydarzeń w Hiszpanii. Zapytany o stosunki międzynarodowe i miejsce Polski na arenie światowej zdradził swój wrogi stosunek do Sowietów, mówiąc, że „wojna domowa [w Hiszpanii] rozpętana została wskutek bezpośredniego niebezpieczeństwa sowietyzacji tego kraju i że może ona ogarnąć całą Europę tylko wtedy, gdyby Moskwie udało się wciągnąć mocarstwa w tragedię hiszpańską”³³. W 1942 r., podczas pobytu Hlonda w Lourdes, świat obiegła informacja o otrzymaniu przez kardynała azylu w Hiszpanii i skorzystaniu z gościny kard. Pedra Segury’ego y Sáenzy. Pod koniec 1942 r. hiszpańska „Arriba” pisała: „po zajęciu Francji jeden z narodów katolickich kontynentu miał zaszczyt udzielić azylu i opieki «prawdziwemu męczennikowi wojny»”³⁴. W sprawie możliwości wyjazdu prymasa w kwietniu 1942 r. do Hiszpanii u nuncjusza apostolskiego w Madrycie interweniował poseł Marian Szumlakowski³⁵. Hlond był bardzo popularny na Półwyspie Iberyjskim. Hiszpańskie gazety informowały tamtejszą opinię publiczną np. o jego powrocie do Polski³⁶ czy o przyjeździe do Warszawy³⁷.

12 I 1948 r. kard. Hlond wydał specjalne oświadczenie w sprawie sytuacji polskiego Kościoła i prześladowań, jakie stosuje wobec niego rząd w Warszawie. Treść oświadczenia została przekazana przez Łubieńskiego do redakcji takich hiszpańskich czasopism, jak „Signo”, „Ecclesia” oraz „Cristianidad”³⁸. Hlond należał do zagorzałych przeciwników jakichkolwiek kompromisowych porozumień pomiędzy polskim Kościołem a władzami komunistycznymi. Jego śmierć 22 X 1948 r. stanowiła niepowetowaną stratę dla polskiego katolicyzmu w czasach prześladowań ze strony władz komunistycznych. To właśnie za sprawą Hlonda Kościół w Polsce przejawiał bardzo zdecydowaną postawę wobec komunistów. W liście do Potockiego z 7 XI 1948 r. Alik Koziełł-Poklewski podkreślał, jak ważną postacią nie tylko dla polskiego duchowieństwa, ale i dla całego społeczeństwa polskiego był Hlond. Pisał: „To jeszcze jeden cios dla tych w kraju. Zastanawiam się, czy w Episkopacie naszym wyróżnił się ktoś szczególnie [sic!] w ostatnich czasach”³⁹. Szeroko komentowana

³³ *Polacy w wojnie hiszpańskiej (1936–1939)*, red. M. Bron, Warszawa 1967, s. 138.

³⁴ AIPMS, Ambasada RP w Londynie (dalej: AL), A.12.53/36f, Pismo Mariana Szumlakowskiego do Prezydenta RP w sprawie losów kardynała Augusta Hlonda, Madryt, 2 XII 1942, k. 82.

³⁵ Ibidem, Marian Szumlakowski do MSZ w Londynie, 7 IV 1942, k. 47.

³⁶ *En el Vaticano se teme por los derechos de la Iglesia en Polonia*, „ABC Madrid”, 13 VII 1945, s. 8.

³⁷ *Toma posición de su nueva sede el cardenal Hlond*, „ABC Madrid”, 20 VIII 1946.

³⁸ AIPMS, PM, A.45.317/3, Henryk Łubieński do redakcji czasopism „Ecclesia”, „Signo” i „Cristianidad”, Madryt, 12 I 1948.

³⁹ Alik Koziełł-Poklewski do Józefa Potockiego, Madryt, 7 XI 1948, w: J. Jakubowicz, *Wielki świat, wielka polityka 1940–1951. Korespondencja Józefa Potockiego i Alika Koziełł-Poklewskiego*, Kraków 2015, s. 530.

w prasie hiszpańskiej choroba i śmierć Hlonda⁴⁰, a później również odejście kard. Adama Stefana Sapięhy (21 VII 1951) były w tym trudnym dla Kościoła okresie ogromnymi ciosami dla polskiego duchowieństwa.

W styczniu 1950 r. Potocki w jednym ze swoich sprawozdań dla polskiego MSZ w Londynie podkreślał znaczenie informowania społeczeństwa hiszpańskiego o prześladowaniach Kościoła katolickiego w Polsce: „zasady chrześcijańskie postawione na właściwym naczelnym miejscu poczynają ludzkich i wprowadzone w życie w zakresie stosunków między ludźmi i narodami – oto jedyna podstawa odrodzenia światowego. Przyczynić się do przywrócenia im należnego miejsca mogą tak samo narody cierpiące i broniące swej wiary wobec okupanta sowieckiego, jak narody żyjące dotychczas w warunkach wolności”⁴¹.

O wspólnocie religijnej pomiędzy narodem hiszpańskim i polskim wielokrotnie wspomniano w audycjach polskojęzycznej sekcji Radio Nacional de España⁴². W kwietniu 1950 r. do Hiszpanii dotarły wieści o układzie Episkopatu Polski z władzami komunistycznymi. Nie zostały one jednak potwierdzone, a polscy dyplomaci w Madrycie uważali, że są to specjalnie przekłamane informacje rozsyłane przez władze komunistyczne. Radio Madryt⁴³ ostatecznie zrezygnowało z podawania szczegółowych wiadomości dotyczących układu pomiędzy Kościołem a rządem warszawskim. Porozumienie z 14 IV 1950 r., którego inicjatorem był prymas Stefan Wyszyński, regulowało funkcjonowanie Kościoła w Polsce Ludowej i miało powstrzymać represje komunistów względem duchownych. 2 V 1950 r. Potocki pisał: „wciąż nie mając bliższych miarodajnych informacji o układzie między Episkopatem i regimem [*sic!*], wstrzymywaliśmy się w audycji od dalszych uwag w tej sprawie, ograniczając się do uprzednich komentarzy”⁴⁴. Prześladowania Kościoła w państwach zdominowanych przez Związek Sowiecki to temat bardzo często poruszany przez hiszpańskich duchownych. W 1951 r. prymas Hiszpanii wygłosił specjalne orędzie protestacyjne dotyczące prześladowań religijnych w sowiezizowanych państwach Europy i Azji. Głosiło ono m.in.: „Gdy jeden z członków mistycznego Ciała Chrystusa, którym jest Kościół, cierpi prześladowanie – winni odczuwać głęboki ból wszyscy inni członkowie”⁴⁵.

⁴⁰ *El cardenal Hlond, gravemente enfermo*, „La Vanguardia Española”, 11 X 1948; *El cardenal Hlond, gravísimo*, „ABC Madrid”, 22 X 1948.

⁴¹ M. Bogdan, op. cit., s. 154–155.

⁴² Więcej zob. ibidem, s. 151–158.

⁴³ Radio Madryt w latach 1949–1955 było bardzo popularnym narzędziem propagandy antykomunistycznej. Dzięki niemu wielu Polaków, szczególnie tych mieszkających w województwach zachodnich, dowiadywało się o wielu niewygodnych dla polskich władz komunistycznych faktach. Więcej na temat działalności Radia Madryt zob. ibidem.

⁴⁴ AIPMS, Kolekcja gen. Władysława Andersa (dalej: KGA), 232, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 2 V 1950.

⁴⁵ AIPMS, KGA, 234, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 8 III 1951.

Przełom maja i czerwca 1952 r. stanowił szczególnie okres w relacjach pomiędzy Kościołem w Polsce i Hiszpanii. Wiązało się to ze zorganizowanym w dniach 27 maja – 1 VI 1952 r. Kongresem Eucharystycznym w Barcelonie. Ważnym gościem tego zgromadzenia był gen. Władysław Anders⁴⁶. Potocki w raporcie z 19 V 1952 r. pisał:

Obecność generała na Kongresie będzie na pewno tu interpretowana jak najżyczliwiej i jak najpozytywniej. Będzie ona dla czynników tutejszych zewnętrznym wyrazem naszych przekonań oraz naszego przeświadczenia, że jedynie taka siła, która opiera się na wartościach duchowych, może pobierać [*sic!*] właściwie decyzje i odrobić zło, dokonane w wyniku drugiej wojny światowej, i doprowadzić do uratowania ludzkości od grozących jej niebezpieczeństw⁴⁷.

W ramach swojej podróży do Hiszpanii Anders spotkał się również z gen. Franciskiem Franco oraz ministrem spraw zagranicznych Hiszpanii Albertem Martínem-Artajem Álvarezem⁴⁸. Podczas rozmów z nimi poruszył m.in. temat możliwości ulokowania polskich wojskowych w Hiszpanii. Wizyta Naczelnego Wodza i Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych na przełomie maja i czerwca 1952 r. została bardzo życzliwie odebrana przez społeczeństwo oraz władze hiszpańskie⁴⁹. Polska prasa emigracyjna również podkreślała ciepłe przyjęcie Andersa w Barcelonie. Na łamach londyńskich „Wiadomości” Łubieński pytał wówczas retorycznie: „W jakim kraju Europy zachodniej, pytam, przedstawiciel Polski niepodległej, która w Jałcie została przekreślona w imię interesów sowieckich, byłby tak przyjęty jak w Hiszpanii?”⁵⁰.

Na początku marca 1953 r. minister José Manuel Aniel-Quiroga y Redondo, dyrektor polityczny ds. europejskich w hiszpańskim MSZ, otrzymał od Potockiego tekst oświadczenia rządu RP na uchodźstwie z 24 II 1953 r. w sprawie przesładowań Kościoła w Polsce. Potocki starał się wyjaśnić hiszpańskiemu

⁴⁶ J.S. Ciechanowski, *Gen. Anders and his contacts with Spain*, w: *General Władysław Anders. Soldier and Leader of the Free Poles in Exile*, red. J. Pyłat, J. Ciechanowski, A. Suchcitz, London 2008, s. 199. Więcej zob. P. Skibiński, op. cit., s. 561.

⁴⁷ AIPMS, KGA, 236, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 19 V 1952.

⁴⁸ Alberto Martín-Artajo Álvarez (1905–1979), hiszpański dyplomata, członek i szef Akcji Katolickiej. W lipcu 1945 r. został mianowany ministrem spraw zagranicznych Hiszpanii. Doprowadził do zawarcia nowego konkordatu z Watykanem i do podpisania paktu madryckiego, a więc porozumienia hiszpańsko-amerykańskiego we wrześniu 1953 r., dzięki czemu Hiszpania wyszła z międzynarodowej izolacji. Pełnił funkcję szefa hiszpańskiej dyplomacji do 1957 r. E. Moradiellos, *La España aislada*, „Cuadernos del Mundo Actual, Historia” 1993, nr 16, s. 22.

⁴⁹ K. Tarka, *Wspólnota losu. Rząd RP na uchodźstwie a Hiszpania po II wojnie światowej*, w: *Polska a Hiszpania. Z dziejów koegzystencji dwóch narodów w XX wieku*, red. M. Białokur, P. Jakóbczyk-Adamczyk, Toruń–Opole–Piotrków Trybunalski 2012, s. 146.

⁵⁰ *Generał Anders w Hiszpanii*, „Wiadomości”, 13 VII 1952, cyt. za: M. Mleczak, *Hiszpania frankistowska na łamach londyńskich „Wiadomości”*, „Studenckie Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2013, nr 2, s. 222.

dplomacie, że w ostatnim czasie prześladowania te zaostrzyły się. Informował rozmówcę o metodach komunistów, a także o silnym przywiązaniu większości społeczeństwa polskiego do wartości religijnych⁵¹. Akcja protestacyjna przeciwko prześladowaniom polskiego Kościoła miała miejsce również w Katalonii. Był to efekt wspólnego działania Potockiego i polskiego konsultatu honorowego w Barcelonie. Polskie działania doprowadziły do rozesłania przez władze kościelne listu pasterskiego do wszystkich parafii diecezji barcelońskiej, w którym zachęcano wiernych do modlitwy za Kościół w Polsce. 19 IV 1953 r. na terenie diecezji odbyły się bardzo liczne nabożeństwa w tej intencji. Połączono je z obchodami 700. rocznicy kanonizacji św. Stanisława ze Szczepanowa. Podobne wydarzenia miały miejsce w tamtym okresie regularnie. Dodatkowo w lokalnym radiu barcelońskim nadawano audycje na temat sytuacji w Polsce, nawiązywano przy tym do postaci św. Stanisława będącego symbolem sprzeciwu Kościoła wobec państwa⁵².

25 IX 1953 r. polskie władze komunistyczne internowały kard. Wyszyńskiego, co zostało natychmiast odnotowane przez hiszpańską dyplomację i prasę międzynarodową. Hiszpanie raportowali m.in. o reakcji prasy brytyjskiej na uwięzienie prymasa⁵³. Na początku października 1953 r. na szeroką skalę zorganizowana została w Hiszpanii akcja protestacyjno-propagandowa związana z uwięzieniem Wyszyńskiego. Jej głównym inicjatorem, a także koordynatorem był Zacarías de Vizcarra y Arana. Szczegóły tej sprawy przedstawił w raporcie do polskiego MSZ w Londynie Potocki. Pisał: „Mają odbywać się z jednej strony nabożeństwa, z drugiej zaś zebrania, w rezultacie których wysyłane byłyby listy i depesze protestacyjne do właściwych instytucji i organizacji międzynarodowych (na przykład do O.N.Z. [*sic!*]), zawierające postulaty skuteczniejszej akcji w obronie Polski i w ogóle krajów za tzw. żelazną kurtyną”⁵⁴. Potocki uważał, że za pośrednictwem Hiszpanii jedno z państw Ameryki Łacińskiej mogłoby poruszyć na forum ONZ problem polskiego Kościoła. Miał tutaj na myśli przede wszystkim Chile, Peru i Brazylię. Polski dyplomata przedstawił ten pomysł podczas rozmowy, jaką odbył na przełomie października i listopada 1953 r. z hiszpańskim dyplomata Dominikiem de las Bárcenasem⁵⁵. Ten uznał inicjatywę za zasadną. Podkreślił, że Hiszpania posiada najlepsze stosunki z Peru i że właśnie to państwo byłoby najodpowiedniejsze do tego typu zabiegów. Hiszpański polityk wyraził jednak

⁵¹ AIPMS, KGA, 239, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 2 III 1953.

⁵² Ibidem, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 7 V 1953.

⁵³ Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares, Madrid (dalej: AGA), 82-11631-34, Biuro Informacji Dyplomatycznej MSZ w Madrycie (Oficina de Información Diplomática), Madryt, 10 XII 1953.

⁵⁴ AIPMS, MSZ, A.11.E/1242, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 10 X 1953.

⁵⁵ Domingo de las Bárcenas (1880–1969), dyplomata hiszpański, podsekretarz stanu w hiszpańskim MSZ. Pełnił funkcję ambasadora hiszpańskiego w Arabii Saudyjskiej, Egipcie, przy Watykanie, w Wielkiej Brytanii i Szwajcarii. P. Skibiński, op. cit., s. 497.

w dalszej części rozmowy pewne wątpliwości z uwagi na fakt, że w krajach Ameryki Łacińskiej dość silne były wówczas wpływy antykatolickie. Potocki, relacjonując tę rozmowę w raporcie z 3 XI 1953 r., wspominał, że próba przeniesienia problemu prześladowań polskiego Kościoła na forum ONZ miała służyć także odpowiedniemu przedstawieniu opinii hiszpańskiej tej kwestii.

Interwencje podejmowane nie tylko przez polskich dyplomatów, ale także duchownych i świeckich hiszpańskich związanych z Kościołem katolickim nie mogły umknąć uwagi MSZ w Madrycie. 28 X 1953 r. wydało ono instrukcję dotyczącą tego, w jaki sposób hiszpańska dyplomacja powinna reagować na informacje o prześladowaniach katolicyzmu. Instrukcja zawierała kilka wytycznych. Hiszpańscy dyplomaci mieli wyrażać w Watykanie swoje współczucie w związku z atakami na Kościół na świecie. Ponadto Hiszpania, zgodnie z wytycznymi, powinna wspierać wszelkimi dostępnymi środkami polski naród w jego walce z komunizmem. Stosunek Madrytu do prześladowań polskiego Kościoła miał znajdować swój wyraz w publicznych deklaracjach solidarności ze społeczeństwem polskim jako ofiarą bolszewickiej tyranii. Hiszpanie winni też zwracać uwagę całego świata na potrzebę działań mających na celu uwolnienie polskiego narodu spod sowieckiego jarzma. Minister spraw zagranicznych został upoważniony do odpowiadania na wszelkie pisma i depesze w tej sprawie w imieniu rządu Hiszpanii⁵⁶. Należy zauważyć, że w tym czasie swój sprzeciw wobec prześladowań Kościoła w Polsce dość powszechnie demonstrowali hiszpańscy katolicy na całym świecie.

Działalność Poselstwa RP w Madrycie w listopadzie 1953 r. skupiała się na podtrzymywaniu odpowiednich reakcji społeczeństwa hiszpańskiego na uwięzienie prymasa Wyszyńskiego. 19 listopada w dzienniku „Ya” pojawił się artykuł pt. *Męczeństwo starożytne i męczeństwo nowożytne*, opisujący prześladowania Kościoła w państwach za tzw. żelazną kurtyną⁵⁷. W ramach akcji protestacyjno-propagandowej Poselstwo RP w Madrycie tłumaczyło na język hiszpański wiele artykułów o prześladowaniach Kościoła w Polsce. Jesienią 1953 r. prasa hiszpańska często pisała o losach kard. Wyszyńskiego⁵⁸. „La Vanguardia Española” informowała 4 X 1953 r. o oficjalnym proteście Hiszpańskiej Akcji Katolickiej przeciwko prześladowaniom prymasa⁵⁹. Spekulowano nawet

⁵⁶ AGA, 82-11631-35, Instrukcje dla hiszpańskiej dyplomacji dotyczące tego jak postępować wobec prześladowań Kościoła katolickiego w krajach za tzw. żelazną kurtyną, a w szczególności w Polsce, Madryt, 28 X 1953.

⁵⁷ AIPMS, MSZ, A.11.E/1242, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 19 XI 1953.

⁵⁸ *El primado de Polonia, suspendido en sus funciones por el gobierno*, „ABC Sevilla”, 30 IX 1953; *La acción comunista contra el cardenal Wyszynski*, „ABC Madrid”, 1 X 1953; *El cardenal Wyszynski encarcelado?*, „ABC Madrid”, 15 XI 1953; *Declaración pública del Episcopado católico norteamericano denunciando la persecución de la Iglesia por el comunismo*, „La Vanguardia Española”, 26 XI 1953.

⁵⁹ *Los organismos de Acción Católica Española protestan oficialmente contra la persecución del cardenal Wyszynski*, „La Vanguardia Española”, 4 X 1953.

o możliwości przewiezienia kardynała do Moskwy. Na posiedzeniu Korteżów 30 XI 1953 r. ówczesny prezes Izby Esteban de Bilbao Eguía (pełniący również funkcję prezesa Rady Królestwa) zabrał głos w sprawie prześladowania Kościoła w Polsce, proponując przyjęcie rezolucji protestacyjnej.

W październiku 1953 r. dość głośnym echem odbiła się w Hiszpanii sprawa pokazowego procesu biskupa kieleckiego Czesława Kaczmarka⁶⁰. Opinię Hiszpanów na ten temat kształtował dziennik „ABC”⁶¹. Informacje o zatrzymaniu bp. Kaczmarka hiszpańskie gazety otrzymywały ze swoich źródeł znajdujących się w Watykanie, Brukseli i Nowym Jorku. W sprawę zaangażowane były również polskie organizacje działające na terenie Hiszpanii, takie jak Związek Studentów Polskich czy koło Veritas. Wysłały one do wielu instytucji i organizacji międzynarodowych (m.in. do ONZ) listy i depeche protestacyjne dotyczące prześladowań polskiego Kościoła, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji bp. Kaczmarka. Z powodu niepodejmowania zdecydowanych działań państw zachodnich Potocki przez cały czas przekonywał hiszpańskie MSZ o potrzebie mocnej reakcji Madrytu na prześladowania polskiego Kościoła. Mówiąc o braku reakcji czy nawet cichej akceptacji Zachodu wobec poczynań polskich komunistów, wskazywał na fakt, że w 1953 r. przewodniczącym Komisji Prawnej Zgromadzenia Ogólnego ONZ został przedstawiciel rządu w Warszawie.

Pod koniec 1953 r. Potocki podkreślał niedostateczną reakcję państw Zachodu i zarzucał im brak zrozumienia, że walka z religią jest jednym z głównych punktów polityki sowieckiej w Europie. Ignorancja państw zachodnich uniemożliwiała, według polskiego dyplomaty, przejście do kolejnego etapu akcji propagandowej na rzecz polskiego Kościoła, a więc działań na płaszczyźnie międzynarodowo-politycznej⁶². Już w pierwszych dniach grudnia 1953 r. wątek umiędzynarodowienia na forum ONZ sprawy prześladowania polskiego Kościoła został poruszony przez Potockiego w bezpośredniej rozmowie z podsekretarzem stanu w hiszpańskim MSZ Emiliem Navasquësem y Ruizem de Velaskiem. Polski dyplomata prosił o przekazanie ministrowi spraw zagranicznych Martínowi-Artajowi podziękowań za jego

⁶⁰ Czesław Kaczmarek (1895–1963), polski duchowny, biskup kielecki w latach 1938–1963. Aresztowany 20 I 1951 r. przez władze polskie pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Stanów Zjednoczonych oraz Watykanu. Oskarżono go również o faszyzację życia społecznego, nielegalny handel walutami i kolaborację. Prawdziwymi powodami zatrzymania były przygotowanie przezeń i opublikowanie raportu na temat pogromu kieleckiego. Raport ten obwiniał służby specjalne o sprowokowanie wydarzeń z lipca 1946 r. Biskup Kaczmarek został osądzony i skazany na 12 lat więzienia podczas pokazowego procesu w dniach 14–22 IX 1953 r.

⁶¹ *El obispo de Kielce y otros religiosos, condenados en Varsovia*, „ABC Madrid”, 24 IX 1953; *Los que juzgaron al obispo de Kielce, „Reos de Crimen”*, „ABC Madrid”, 6 X 1953; *Pio XII, preocupado por la persecucion polaca*, „ABC Madrid”, 7 X 1953.

⁶² AIPMS, MSZ, A.11.E/1242, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 29 XI 1953.

dotychczasową działalność w tej sprawie. 30 XI 1953 r., podczas wspomnianego już posiedzenia Korteżów, szef hiszpańskiej dyplomacji odniósł się dość jednoznacznie do sytuacji narodów znajdujących się za tzw. żelazną kurtyną. Przemówienie to było uzupełnieniem wcześniejszych słów Estebana de Bilbao.

8 XII 1953 r. odbyło się w Madrycie uroczyste nabożeństwo w intencji kard. Wyszyńskiego. W swoim raporcie Potocki relacjonował tę uroczystość:

Rząd hiszpański reprezentowany był przez Ministrów: Sprawiedliwości, Skarbu, Robót Publicznych i tzw. Movimiento Nacional⁶³. Minister Spraw Zagranicznych i niektórzy inni Ministrowie dali mi znać o swej niemożności przybycia z powodu nieobecności w stolicy. Przybyli Ambasadorowie i Posłowie: W. Brytanii, Italii, Irlandii, Niemiec, Peru, Szwajcarii, Holandii i wielu innych, poza tym naturalnie chargé d'affaires Nuncjatury. Byli oczywiście obecni wszyscy Posłowie czy przedstawiciele krajów zza tzw. żelaznej kurtyny⁶⁴.

Przywołany fragment raportu świadczy o tym, że nagłaśnianie przez polskich dyplomatów trudnej sytuacji polskiego Kościoła przynosiło w Hiszpanii wymierne efekty. Rezultaty działań polskiej dyplomacji w obronie Kościoła to także setki depesz i listów, które docierały do hiszpańskiej Nuncjatury od wzburzonego sytuacją w Polsce społeczeństwa hiszpańskiego, o czym poinformował Potockiego chargé d'affaires Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii monsignore Nicola Pavani. Przekazał on jednak polskiemu dyplomacie, że te listy i depesze powinny trafiać bezpośrednio do Watykanu⁶⁵.

W grudniu 1953 r. uwagę hiszpańskiej dyplomacji zwróciła sprawa nominacji biskupich w archidiecezji wrocławskiej, ściśle wiążąca się z relacjami polsko-niemieckimi i wówczas jeszcze niewyjaśnioną kwestią nowej granicy polsko-niemieckiej na Odrze i Nysie Łużyckiej. Hiszpanie zainteresowali się tym problemem dość przypadkowo – w związku z objęciem funkcji biskupa Włocławka przez ks. Antoniego Pawłowskiego. Prasa zagraniczna popełniła wówczas błąd i podała nazwę Wrocław, co spowodowało niemałe zamieszanie ze względu na dość delikatną kwestię nieuregulowanych w owym czasie stosunków polsko-niemieckich. W tej sprawie raportował do Madrytu z Bonn hiszpański ambasador Antonio María Aguirre⁶⁶.

Pod koniec 1953 r. do Hiszpanii przybył nowy nuncjusz apostolski, monsignore Ildebrando Antoniutti. Na początku 1954 r. Potocki miał pewne wątpliwości dotyczące podejścia Antoniuttiego do spraw polskich. Duchowny ten działał wcześniej w Kanadzie i obserwował tendencje Polonii północnoamerykańskiej

⁶³ Movimiento Nacional, Movimiento (pol. Ruch Narodowy, Ruch Movimiento) – ruch społeczno-polityczny utworzony we frankistowskiej Hiszpanii. Miał on stanowić dla obywatela hiszpańskiego jedyną możliwość uczestniczenia w życiu publicznym.

⁶⁴ AIPMS, MSZ, A.11.E/1242, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 9 XII 1953.

⁶⁵ Ibidem, 19 XI 1953.

⁶⁶ AGA, 82-11631-34, Antonio María Aguirre do MSZ Hiszpanii w Madrycie, Bonn, 3 XI 1953.

do odchodzenia do Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego⁶⁷. Potocki sądził, że nastawienie Antoniuttiego może utrudnić akcję propagandową w Hiszpanii, jednak jego obawy nie potwierdziły się.

Na początku 1954 r. o sytuacji polskiego Kościoła informowali Madryt hiszpańscy dyplomaci akredytowani w Watykanie. Na ten temat pisali również przedstawiciele Hiszpanii w innych państwach. Ambasada hiszpańska w Sztokholmie donosiła w kwietniu 1954 r. o sytuacji w Polsce i zaangażowaniu polskiego społeczeństwa w odbudowę kościołów zniszczonych podczas działań wojennych. W raporcie tym oceniano również powrót Józefa Cyrankiewicza na stanowisko premiera PRL jako początek zmiany podejścia polskich komunistów do Kościoła katolickiego. Podejście to miało być rzekomo bardziej elastyczne. W raporcie ze Sztokholmu podkreślano, że zarówno w Moskwie, jak i w Warszawie dotychczasowe działania wobec Kościoła w Polsce zostały uznane za błędne.

Starania polskiej dyplomacji w Madrycie przyczyniły się do tego, że przypadającą 4 IV 1954 r. Niedzielę Palmową uznano w Hiszpanii za dzień specjalnych modłów za Kościół prześladowany za tzw. żelazną kurtyną. W hiszpańskich kościołach podawano szczegółowe informacje o prześladowaniach polskiego duchowieństwa. Wierni mogli usłyszeć m.in. o liczbie biskupów i księży obu obrządków, uwięzionych lub deportowanych przez władze komunistyczne w Polsce⁶⁸. Na terenie Hiszpanii rozesłano także w ramach akcji propagandowej broszurę *Polonia lucha por su Fe*, wydaną w 3 tys. egzemplarzy. Broszura ta trafiła również do polskich placówek dyplomatycznych w Ameryce Łacińskiej⁶⁹.

Hiszpańskie MSZ dość bacznie przyglądało się polityce rządu w Warszawie wobec Kościoła katolickiego również w połowie lat pięćdziesiątych XX w. Opracowanie z 19 XI 1955 r., sporządzone przez wspomniane ministerstwo, wskazywało na istnienie w okresie powojennym trzech etapów podejścia do sprawy Kościoła w Polsce⁷⁰. Pierwszy etap, obejmujący lata 1944–1947 (do wyborów do Sejmu Ustawodawczego), został scharakteryzowany jako okres względnego spokoju. Drugi etap – jak oceniano – trwał od 1947 do lata 1953 r. Miał to być czas bezwzględnych prześladowań, których efektem było uwięzienie 9 biskupów, 1200 księży, a także konfiskata wielu dóbr i majątków kościelnych. W tym okresie państwo komunistyczne starało się ingerować we wszystkie

⁶⁷ Polski Narodowy Kościół Katolicki to Kościół polskokatolicki działający głównie w Ameryce Północnej. Jego znaczną część stanowią polscy emigranci. Kościół powstał jeszcze w XIX w. w wyniku konfliktu polskich katolików w Ameryce Północnej z duchownymi pochodzenia niemieckiego oraz irlandzkiego, którzy według Polonii amerykańskiej i kanadyjskiej nie rozumieli zwyczajów oraz problemów polskiej emigracji.

⁶⁸ AIPMS, MSZ, A.11.E/1242, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 27 III 1954.

⁶⁹ Ibidem, Józef Potocki do MSZ w Londynie, Madryt, 8 III 1954.

⁷⁰ AGA, 82-11631-34, Raport Wydziału ds. Europy Wschodniej hiszpańskiego MSZ na temat sytuacji Kościoła w Polsce po II wojnie światowej, Madryt, 19 XI 1955.

sfery działalności Kościoła, również w jego sprawy ściśle wewnętrzne. Polscy komuniści – podkreślono w opracowaniu – wymagali od księży bezwzględnej lojalności wobec rządu. Zlikwidowano także Caritas w jej dotychczasowej formie, zastępując ją instytucją o tej samej nazwie, jednakże kontrolowaną w pełni przez czynniki rządowe. Celem drugiego etapu miało być całkowite wypłeniczenie w Polsce wiary katolickiej, przeszkadzającej we wcielaniu w życie zasad komunizmu. Według autora opracowania dwa pierwsze etapy walki polskich komunistów z Kościołem nie przyniosły zamierzonych efektów. Sprawa skomplikowała się tym bardziej, że prześladowania religijne miały negatywny wpływ na rozwój gospodarki PRL. W związku z tym komuniści postanowili zmienić stosowaną dotąd wobec Kościoła taktykę i przeszli do trzeciego etapu. Autor opracowania stwierdzał, że korekta kursu nie była autonomiczną decyzją Warszawy, ale wypełnieniem dyrektyw, które latem 1953 r. przysły z Moskwy. Dyrektywy te miały być częścią wielkiego planu prowadzącego do komunistycznej dominacji nad światem. Nowe wytyczne z Moskwy zaczęły obowiązywać w praktyce tuż po śmierci Stalina wiosną 1953 r. Sformalizowane zostały 10 XI 1954 r. w postaci rezolucji Komitetu Centralnego (KC) Komunistycznej Partii Związku Socjalistycznego, podpisanej przez ówczesnego I sekretarza KC Nikitę Chruszczowa. Komunistyczne rządy miały się odtąd skupić na inwigilacji wewnętrznego życia Kościoła. Równocześnie uwolniono więzionych dotychczas biskupów i księży. Strategiczny cel miał pozostać jednak ten sam, a mianowicie wykorzenienie wiary katolickiej. Komuniści – oceniano w opracowaniu – działali umiejętnie, zachowując pozory wolności religijnej, co stwarzało jeszcze większe zagrożenie dla Kościoła. Wskazywano, iż władzom udało się już w znacznym stopniu przejąć kontrolę nad katolicyzmem w Polsce. W opracowaniu poruszono m.in. kwestię podziałów w polskim Kościele, a także problem wpływu rządu w Warszawie na uczelnie duchowne. Dużo miejsca poświęcono również promowaniu przez komunistów organizacji tzw. katolików świeckich pod przywództwem Bolesława Piaseckiego⁷¹. Katolicy świeccy – stwierdzono w opracowaniu – popierają władze komunistyczne i szukają *modus vivendi* pomiędzy Kościołem katolickim a systemem socjalistycznym. Przedstawiono dokładnie założenia tego ruchu, stanowiącego – jak pisano – rządowy głos polskiego katolicyzmu, gdy głos katolicyzmu „prawdziwego” jest w Polsce całkowicie niesłyszalny. Hiszpańskie MSZ w swoich analizach ze stycznia 1956 r. nadal podkreślało

⁷¹ Bolesław Piasecki (1915–1979), polski polityk o poglądach nacjonalistycznych, prawnik i publicysta. Jeden z założycieli Obozu Narodowo-Radykalnego (1934), a także przywódca Ruchu Narodowo-Radykalnego „Falanga” w latach 1935–1939. W okresie 1939–1945 zaangażowany działacz polskiego podziemia. W 1945 r. w liście do Iwana Sierowa zadeklarował pomoc w wyprowadzaniu ludzi z podziemia. W 1947 r. stworzył Stowarzyszenie „Pax” i po początkowo życzliwej postawie wobec Kościoła katolickiego w Polsce współtworzył i kierował ruchem katolików świeckich. Był posłem na Sejm PRL IV, V, VI i VII kadencji, a w latach 1971–1979 członkiem Rady Państwa.

rolę Piaseckiego i jego włączenie się w politykę antykościelną po 1953 r. W końcowej części opracowania podane zostały szczegóły dotyczące uwięzienia Wyszyńskiego, któremu komuniści zaproponowali uwolnienie pod warunkiem jego wyjazdu do Watykanu, na co kardynał oczywiście się nie zgodził⁷². Hiszpańska dyplomacja bardzo wnikliwie analizowała również specjalną odezwę, jaką 8 XII 1955 r. papież Pius XII wystosował do kard. Wyszyńskiego. 11 X 1955 r. Hiszpanie podawali informację o rychłym uwolnieniu polskiego hierarchy⁷³. W obronie polskiego katolicyzmu nadal występował w tym czasie Potocki, publikujący na łamach czasopisma „Polonia” artykuły dotyczące relacji między rządem komunistycznym w Warszawie a Kościołem katolickim⁷⁴.

W hiszpańskich raportach z początku 1956 r. wskazywano, że nastąpiło ocieplenie relacji pomiędzy polskim Kościołem a rządem komunistycznym. Biuro Informacji Dyplomatycznej MSZ w Madrycie donosiło 16 I 1956 r., że Kościół katolicki w Polsce jest przeciwny jakimkolwiek przejawom bojkotu wyborów i prosi wiernych o udział w głosowaniu⁷⁵. Dalsze odprężenie w stosunkach pomiędzy państwem komunistycznym a Kościołem, do którego doszło po zmianach w Polsce w 1956 r., również nie umknęło uwagi hiszpańskiej dyplomacji. Ambasador przy Stolicy Apostolskiej Francisco Gómez de Llano w swoim raporcie do MSZ w Madrycie pisał ogólnie o sytuacji polskiego duchowieństwa po 1956 r. Wspominał również o przyjeździe kard. Wyszyńskiego do Stolicy Apostolskiej⁷⁶. W raporcie Justa Bermeja z ambasady hiszpańskiej w Watykanie, sporządzonym 29 IV 1957 r., znajdujemy dokładny opis wizyty prymasa Polski. Autor doniesienia podkreślał zmianę podejścia polskich władz pod przywództwem Władysława Gomułki do polskiego Kościoła katolickiego po odwilży z 1956 r.

W okresie tym, przelomowym zarówno dla hiszpańskiej, jak i polskiej polityki zagranicznej, prasa hiszpańska często informowała o relacjach pomiędzy polskim Kościołem a ekipą Gomułki⁷⁷. W 1956 r. rzetelnym źródłem informacji

⁷² AGA, 82-11631-34, Raport Wydziału ds. Europy Wschodniej hiszpańskiego MSZ na temat sytuacji Kościoła w Polsce po II wojnie światowej, Madryt, 19 XI 1955.

⁷³ Ibidem, Biuro Informacji Dyplomatycznej MSZ w Madrycie (Oficina de Información Diplomática), Watykan, 11 X 1955.

⁷⁴ Ibidem, Artykuł napisany przez Józefa Potockiego dla czasopisma „Polonia”: *El comunismo y la iglesia en Polonia*, „Polonia”, 3 I 1956.

⁷⁵ AFNFF, 16593, Oficina de Información Diplomática, Varsovia. „La Iglesia Católica contraria a un eventual boicot de las elecciones políticas en Polonia. Insta a sus fieles a depositar su voto”, Madrid, 16 I 1956.

⁷⁶ AGA, 82-11631-35, Raport ambasadora hiszpańskiego w Rzymie na temat organizacji polskiego duchowieństwa oraz wizyty kardynała Stefana Wyszyńskiego w Watykanie, Watykan, 23 VII 1957.

⁷⁷ *Los cronistas de „La Vanguardia” en el extranjero, Tambien en Polonia*, „La Vanguardia Española”, 30 X 1956; *Sibilinas declaraciones de Gomulka*, „La Vanguardia Española”, 31 X 1956; *Los cronistas de „La Vanguardia” en el extranjero, Elecciones „Sui Generis”*, „La Vanguardia Española”, 4 XII 1956.

dla hiszpańskiego MSZ pozostawała ambasada hiszpańska w Watykanie, przesyłająca do Madrytu bardzo szczegółowe raporty⁷⁸. Uważnie analizowano też prasę zagraniczną. 6 XII 1956 r. Biuro Informacji Dyplomatycznej MSZ w Madrycie w oparciu o zagraniczne źródła prasowe sporządziło raport omawiający relacje państwo-Kościół w Polsce. Uwzględniono w nim najważniejsze wnioski z artykułu opublikowanego w „The Economist – Foreign Report”⁷⁹. Wskazywano na trzy główne założenia polityki reżimu Gomułki. Jednym z nich miała być całkowita zmiana relacji z Kościołem katolickim⁸⁰. Rządy nowej ekipy komunistycznej w Polsce tuż po odwilży w 1956 r. były pozytywnie odbierane przez hiszpańską dyplomację. 21 III 1957 r. Dyrekcja Generalna Polityki Wewnętrznej i Polityki Ekonomicznej Ambasady Hiszpanii w Waszyngtonie raportowała do centrali w Madrycie o możliwej pomocy amerykańskiej dla „komunistyczno-nacjonalistycznego reżimu Gomułki”. Ta ewentualna pomoc określona została przez hiszpańskiego ambasadora w Waszyngtonie José Marię de Areilzę jako opóźniony plan Marshalla dla Polski i miała, jak donoszono, polegać na wsparciu wartym 300 mln dol. amerykańskich⁸¹.

Stosunek przedstawicielstwa Republiki Hiszpańskiej w Warszawie do kwestii religijnej w Polsce w latach 1946–1950

Warto dodać, że relacje pomiędzy polskim Kościołem katolickim a władzami komunistycznymi były również tematem raportów sporządzanych przez przedstawiciela Republiki Hiszpańskiej w Warszawie w latach 1946–1950 – Manuela Sáncheza Arcasa⁸². W raportach tych trudno oczywiście doszukać się narracji podobnej do tej, którą posługiwali się dyplomaci reprezentujący rząd w Madrycie. Sprawa stosunków państwo-Kościół pojawiała się w raportach Arcasa rzadziej. W doniesieniach dyplomaty republikańskiego zabrakło

⁷⁸ AGA, 82-11631-34, Fernando María Castiella do MSZ w Madrycie, Stolica Apostolska, 30 IV 1956.

⁷⁹ Ibidem, Biuro Informacji Dyplomatycznej hiszpańskiego MSZ, Madryt, 14 XII 1956.

⁸⁰ Oprócz wspomnianych „nowych” relacji z Kościołem katolickim władze PRL chciały ułożenia na nowo stosunków z RFN. Planowały też zmianę podejścia do kontaktów handlowych ze światem zachodnim.

⁸¹ AGA, 82-11631-34, Raport José Marię de Areilza, ambasadora Hiszpanii w Waszyngtonie na temat możliwej pomocy amerykańskiej dla reżimu Gomułki, Waszyngton, 12 III 1957.

⁸² Manuel Sánchez Arcas (1897–1970), architekt, urbanista i dyplomata hiszpański. Członek PCE. Podczas wojny domowej był podsekretarzem w Ministerstwie Propagandy Rządu Republiki Hiszpańskiej. Po 1939 r. wyjechał do Związku Sowieckiego. W lipcu 1943 r. skazany na dożywotnią banicję z pozbawieniem praw wykonywania zawodu. Od 1946 r. poseł hiszpański w Warszawie. W 1950 r. podał się do dymisji, nie zgadzając się z polityką rządu Republiki Hiszpańskiej na uchodźstwie.

informacji o prześladowaniach polskiego Kościoła. Dokumentem dość charakterystycznym dla sposobu postrzegania tych spraw przez hiszpańskich republikanów jest raport z 21 III 1949 r. Przedstawiono w nim szczegółowo spotkanie pomiędzy bp. Zygmuntem Choromańskim, pełniącym wówczas funkcję sekretarza generalnego Konferencji Episkopatu Polski, a ministrem administracji publicznej w rządzie Cyrankiewicza – Władysławem Wolskim. Raport napisany został w duchu propagandy komunistycznej. Znalazło się w nim m.in. sformułowanie: „od kilku miesięcy obserwuje się wzrost wrogiej działalności antyrządowej ze strony poszczególnych sfer polskiego duchowieństwa”⁸³. W raporcie z Warszawy z 28 III 1949 r. stwierdzono, że podejście czynników rządowych w Polsce do Kościoła katolickiego wskazuje na panującą w tym kraju wolność religijną. Politykę rządu komunistycznego wobec Kościoła aprobowano bez zastrzeżeń⁸⁴. Wszystkie raporty Arcasa, które wysyłał do Paryża, a więc do siedziby rządu, który reprezentował, opierały się w całości na propagandowych komunistycznych publikacjach.

Działania polskiej dyplomacji emigracyjnej, mające na celu przekazanie hiszpańskiemu społeczeństwu wiedzy o prześladowaniach Kościoła w Polsce, były żmudną pracą, która jednak dawała efekty. Opinia publiczna w Hiszpanii, a także hiszpańskie władze były w wysokim stopniu świadome sytuacji polskiego katolicyzmu w powojennych realiach. Z punktu widzenia polskiego Kościoła działalność ta nie miała oczywiście decydującego znaczenia, ponieważ Hiszpania w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. nie stała się ważnym graczem na arenie międzynarodowej⁸⁵. Do końca 1955 r. nie została nawet członkiem ONZ. Dla polskich dyplomatów reprezentujących rząd RP na uchodźstwie Madryt był jednak bardzo ważnym terenem działalności, ponieważ rząd Hiszpanii uznawał władze londyńskie, a większość Hiszpanów cechowało przywiązanie do Kościoła katolickiego. Pozwalało to podejmować – z różnym skutkiem – próby wykorzystania hiszpańskich kontaktów i wpływów do oddziaływania na inne kraje, by te reagowały na prześladowania polskiego Kościoła przez komunistów. Niewątpliwie polskie wysiłki spotykały się z życzliwością madryckiego MSZ. Wspólne działania podejmowane przez polską i hiszpańską dyplomację na rzecz poprawy sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce miały istotny wpływ na rozwój relacji polsko-hiszpańskich w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX w.

⁸³ Archivo de la Fundación Universitaria Española, Madrid, Ministerio de Estado, 31.3, Raport Manuela Sánchez Arcasa w sprawie relacji pomiędzy państwem polskim a Kościołem katolickim, Warszawa, 28 III 1949.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Środowiska katolickie musiały skupić się od 1945 r. na obronie reżimu gen. Franco na arenie międzynarodowej. Miało to bezpośredni związek z izolowaniem Hiszpanii przez wiele państw. Kwestię tę opisał szczegółowo Paweł Skibiński. P. Skibiński, op. cit., s. 508–516.

Streszczenie

Kościół katolicki zarówno w Hiszpanii podczas wojny domowej, jak i w Polsce w okresie stalinizmu był mocno represjonowany przez tamtejsze rządy. Przed 1939 r. hiszpański Kościół katolicki doznawał prześladowań republikańskiej strony konfliktu. Wygranie wojny przez frankistów sprawiło, że duchowieństwo hiszpańskie osiągnęło bardzo mocną pozycję w strukturach nowego państwa. Było to możliwe dzięki ustrojowi politycznemu wprowadzonemu po wojnie domowej, a także przychyłności tamtejszych władz wobec Kościoła. Polski Kościół katolicki dotknęły największe prześladowania zarówno podczas okupacji nazistowskiej, jak i w czasach powojennych. W okresie od zakończenia II wojny światowej aż do tzw. odwilży w połowie lat pięćdziesiątych XX w. Kościół katolicki w Polsce w związku z ciężką sytuacją był wspierany przez katolicką wspólnotę na całym świecie. Jedni z ważniejszych członków tej wspólnoty, katolicy hiszpańscy, mocno interesowali się relacjami między rządem komunistycznym w Warszawie a polskim Kościołem. W latach 1944–1957 w raportach dyplomatycznych hiszpańskiego MSZ wiele miejsca poświęcono właśnie kwestiom dotyczącym losu polskiego Kościoła. Hiszpania stała się krajem, dzięki któremu świat dowiadywał się o represjach wobec duchownych w Polsce. Informacje te były przekazywane do Madrytu nie tylko przez polską dyplomację związaną z rządem RP na uchodźstwie w Londynie, ale także przez hiszpańskich dyplomatów ulokowanych w przedstawicielstwach dyplomatycznych na całym świecie. W efekcie pojawiło się wiele inicjatyw duchowieństwa hiszpańskiego mających na celu informowanie opinii publicznej zarówno na Półwyspie Iberyjskim, jak i poza nim o prześladowaniach Kościoła katolickiego w Polsce. W latach 1944–1957 w Hiszpanii odbyło się wiele odczytów na temat sytuacji w Polsce, a temat ten poruszany był także w wielu ośrodkach najwyższych duchownych hiszpańskich. W połowie lat czterdziestych XX w. do Hiszpanii wyjechały nawet grupy polskich seminarzystów. Zaangażowanie strony hiszpańskiej na rzecz polskiego Kościoła miało swoje początki już w czasie II wojny światowej, gdy katolicyzm stanowił czynnik utrwalający więzi pomiędzy społeczeństwami obu państw. Warto wspomnieć tu chociaż o takich polskich duchownych, jak abp August Hlond, bp Stanisław Okoniewski czy ks. Antoni Liedtke. Największym jednak wydarzeniem w badanym okresie, dotyczącym relacji Kościoła polskiego i hiszpańskiego, była wizyta gen. Władysława Andersa podczas Kongresu Eucharystycznego w Barcelonie na przełomie maja i czerwca 1952 r. Ogrom informacji o prześladowaniach w Polsce, napływających do Madrytu, stanowi dowód na ważność wydarzeń, które miały miejsce nad Wisłą, dla dyplomacji i czynników rządowych w Hiszpanii. Polska dyplomacja, reprezentująca rząd londyński, próbowała poprzez Hiszpanię zainteresować sytuacją polskiego Kościoła inne kraje katolickie, co przynosiło pewien efekt pomimo słabej pozycji Madrytu na arenie międzynarodowej. W ten sposób Kościół katolicki stał się czynnikiem znacząco wpływającym na relacje polsko-hiszpańskie w latach 1944–1957.

Impact of the Religious Persecution in Communist Poland on Polish-Spanish Relations between 1944 and 1957

The Catholic Church in Spain during the Civil War and in Poland during the Stalinist period was heavily persecuted by their state governments. Before 1939, the Spanish Catholic Church was oppressed by the Republican side of the conflict. Franco's victory in the war meant that the Spanish clergy had a powerful position within the structures of the new state. It was made possible by the political system introduced after the civil war and by the favourable attitude of the authorities towards the Church. The Catholic Church in Poland suffered the strongest persecution both during the Nazi occupation of the Second World War and in the post-war era until the so-called 'thaw' in the mid-1950s. Due to its difficult situation,

it was supported by the Catholic community worldwide, including Spanish Catholics, who took a strong interest in the relationship between the communist government in Warsaw and the Polish Church. Between 1944 and 1957, the diplomatic reports of the Spanish Foreign Ministry devoted much space to the fate of the Polish Church. Spain became the country through which the world learned about the repressions against the clergy in Poland. The information was provided to Madrid not only by Polish diplomats connected with the Polish Government in Exile in London but also by Spanish diplomats in diplomatic representations worldwide. This resulted in many initiatives by the Spanish clergy to inform the public, both in the Iberian Peninsula and beyond, about the persecution of the Catholic Church in Poland. Between 1944 and 1957, there were many lectures in Spain on the situation in Poland, and the subject was also addressed in many messages from the highest Spanish clergy. In the mid-1940s, groups of Polish seminarians travelled to Spain. The Spanish commitment to the cause of the Polish Church originated during the Second World War when Catholicism was a factor in consolidating ties between the two countries' societies. It is worth mentioning such Polish clergymen as Archbishop August Hlond, Bishop Stanisław Okoniewski and Father Antoni Liedtke. However, the most significant event in the period under review concerning the relations between the Polish and Spanish Churches was the visit of General Anders during the Eucharistic Congress in Barcelona, which took place at the turn of May and June 1952. The vast amount of information about persecutions in Poland reaching Madrid is proof of the importance of the events happening on the Vistula for diplomacy and governmental policies in Spain. The Polish diplomacy representing the London government tried, through Spain, to interest other Catholic countries in the situation of the Polish Church, which had some effect despite Madrid's weak position in the international arena. The Catholic Church significantly influenced Polish-Spanish relations between 1944 and 1957.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archivo de la Fundación Universitaria Española, Madrid

Ministerio de Estado, sygn. 31.3

Archivo Fundación Nacional Francisco Franco, Madrid

Sygn. 7363, 14173, 15235, 16593

Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares

Sygn. 82/11631/34, 82/11631/35

Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum gen. Sikorskiego

Ambasada RP w Londynie, sygn. A.12.53/36F

Kolekcja Generała Andersa, sygn. 232, 234, 236, 239

Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sygn. A.11.E/198, A.11.E/1242

Poselstwo RP w Madrycie, sygn. A.45.317/3, A.45.680/5, A.45.682/5

Prezydium Rady Ministrów, Archiwa przyjęte w 1991 r. z tzw. Zamku przy Eaton Place, włącznie z powojennego okresu rządu RP na uchodźstwie (1940–1990), sygn. 13

Prezydium Rady Ministrów, sygn. 162

Hoover Institution Library and Archives

Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sygn. 800/42/0, folder 277, box, 18

Źródła drukowane

Prasa

„ABC Madrid” 1945, 1946, 1948, 1953

„ABC Sevilla” 1953

„La Vanguardia” 1948, 1953

Jakubowicz J., *Wielki świat, wielka polityka 1940–1951. Korespondencja Józefa Potockiego i Alika Koziół-Poklewskiego*, Kraków 2015.

Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza podczas II wojny światowej. Wybór dokumentów, oprac. J.S. Ciechanowski, t. II, Warszawa 2005.

Opracowania

Bogdan M., *Radio Madryt 1949–1955*, Warszawa 2011.

Casanova S., Branicki M., *El martirio de Polonia*, Madrid 1945.

Ciechanowski J.S., *Gen. Anders and his contacts with Spain*, w: *General Władysław Anders. Soldier and Leader of the Free Poles in Exile*, red. J. Pylat, J. Ciechanowski, A. Suchcitz, London 2008, s. 193–206.

Kaczorowski B., *Franco i Stalin. Związek Sowiecki w polityce Hiszpanii w okresie drugiej wojny światowej*, Łódź–Kraków 2016.

Polacy w wojnie hiszpańskiej (1936–1939), red. M. Bron, Warszawa 1967.

Skibiński P., *Między ołtarzem a tronem. Państwo i Kościół w Hiszpanii w latach 1931–1953*, Warszawa 2013.

Tarka K., *Wspólnota losu. Rząd RP na uchodźstwie a Hiszpania po II wojnie światowej*, w: *Polska a Hiszpania, Z dziejów koegzystencji dwóch narodów w XX wieku*, red. M. Biąłokur, P. Jakóbczyk-Adamczyk, Toruń–Opole–Piotrków Trybunalski 2012, s. 138–155.

Mateusz Gajda – dr nauk humanistycznych; Wydział Historyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego; historyk, politolog, specjalista ds. handlu międzynarodowego, a także samorządowiec. Zainteresowania naukowe: XX w., historia dyplomacji, historia Hiszpanii, II wojna światowa, geopolityka. E-mail: mateusz.gajda@poczta.fm.

Mateusz Gajda – PhD in Humanities; historian, political scientist, specialist in international trade, and local government; employee of the Faculty of History, Jagiellonian University. Research interests: 20th century, history of diplomacy, Spanish history, the Second World War, geopolitics. E-mail: mateusz.gajda@poczta.fm.